

SLOTTSBERGET

HISTORISKA MUSEET SOMMAREN 1968

SLOTTSBERGET

Historiska muséet

Sommaren 1968

- En uppsats om Slottsberget
- Bakgrund och beskrivning till idéskiss för Slottsberget

En uppsats om Slottsberget

PÅ AVSTÅND BETRAKTAT

Sommarturistens första möte med Slottsberget sker ofta från någon av Paddans rundtursbåtar där en solbrun guidehand pekar på ett knippe trähus inbäddade i grönska ovanför Lindholmens varv, medan högtalaren frammanar bilden av drottning Blanche av Namur.

Andra sjöfarare, på väg in i hamnen och utan guide, uppfattar måhända Slottsberget som en förtjusande rest av den ursprungliga skärgårdsbebyggelsen, som nu livfullt kontrasterar mot skeppsvarv och lyftkranar på Hisingsstranden och mot de mer disciplinerade stenfasaderna på andra sidan älven.

Men även den bofaste snubblar ibland på Slottsberget, blir uppmärksam på dess existens. Det gäller framförallt den som flanerar i hamnen nedanför Masthugget och Majorna, den som besöker Sjöfartsmuséet, Fiskhamnen eller någon av de centrala utsiktspunkterna. Från de Platserna kan man inte undgå att observera Slottsberget där det reser sig från vattnet mellan Lindholmens varv och Sannegårdshamnen.

För många är Slottsberget ett populärt utflyktsmål, och man hävdar att det inte är tillräckligt att se berget på avstånd – det måste besökas, det skall upplevas inifrån. Samtidigt framhåller man vikten av att på ”på rätt sätt” komma till berget, vilket innebär att besökaren bör anlända med färja från andra sidan hamnen. Numera är den egentliga Slottsbergsfärjan från Fiskehamnen indragen på grund av bristande lönsamhet. Kvar är färjan från Masthuggskajen till Lindholmshamnen eller Sörhallsberget. Men den som inte värderar den ritualen kan självfallet också ta buss 31 från Vågmästarplatsen och från baksidan erövra berget.

I båda fallen torde den slutliga upplevelsen bli likvärdig: En överraskande vid utsikt över hamnen och staden samtidigt som bergets miljö starkt påminner om ett fiskeläge fjärran från storstaden.

SLOTTET

I våra föreställningar om landets medeltidshistoria florerar drottning Blanka som ett spännande fruntimmer begåvat med skönhet och den heliga Birgittas antipati. Drottningen hade emellertid ett kardinalfel, hon borde ha skrivit en utförlig dagbok testamenterad åt 1900-talet. Den skulle framför allt ha inneburit ett välkommet tillskott till den på källor fattiga forskningen om Slottsberget.

Nu har vi istället Topelius att tacka för den bild av familjero som vanligen associeras med drottning Blankas besök på Slottsberget,

nämligen barnviseramsan Rida rida ranka. Den bearbetades av Topelius som för rimmets skull förde in Blanka i visan.

Bilden av drottningen som leker med någon av sönerna Erik och Håkan är alltså en sentida konstruktion som dock, mänskligt att döma, kan stämma ganska bra. Och den bidrar framförallt till att ge oss en mer nyanserad föreställning om Slottsbergets tidigaste historia.

Ur ett okänt förflutet framträder Slottsberget vid mitten av 1200-talet i samband med gränsförhandlingar mellan norska och svenska kungar. Haakonarsagan omtalar ett möte mellan kung Haakon Haakonson och Birger Jarl, 1253, då kungen låg vid Lindholmarna och jarlen vid Gullbergs ed (sedermera Skansen Lejonet). Man förutsätter att med Lindholmarna avses det redan då befästa Slottsberget som, så vitt man vet, från den tiden och framåt tillhört Lindholmens egendom. Området bör då ha varit i norsk ägo. Året därpå ägde ett liknande möte rum och även då uppehöll sig förhandlarna på de nämnda platserna.

I samband med dessa förhandlingar, eller möjligen några år senare, inlemmas Slottsberget med Sverige. När det, 1333, nästa gång dyker upp i källmaterialet är det som tillfällig bostad för kung Magnus Eriksson med anförvanter. Han daterar där en skrivelse med "in castro nostro Lindholm" vilket är det första skrivna belägg för att slottet, eller befästningen, verkligen existerade.

Då Magnus Eriksson avslutat sin eriksgata, 1335, förmälde han sig med den franska grevedottern Blanche av Namur som i sin morgongåva bl. a. fann Slottsberget.

Då kungen stundom hade ärenden neråt västkusten (ofta Lödöse) är det inte osannolikt att drottningen ibland följde med honom på dessa färder.

Sista gången gången slottet förekommer i ett kungligt brev är den 18 november 1339, då Magnus undertecknar en överenskommelse angående prinsessan Eufemias hemgift vilken ingåtts "apud castrum nostrum Lindholm in regno nostre Suecie".

Slottsbergets roll som befästning och temporär kunglig vistelseort förefaller att ha upphört vid tiden för digerdödens härjningar. Andra försvarsanläggningar, t.ex. Elfsborgs fäste, övertog Slottsbergets militära funktion och var kanske också bekvämare, bättre rustade att härbärgera höga herrar.

På 1560-talet anlades det första skeppsvarvet i svackan mellan Slotts- och Skateberget samtidigt som Gustav Vasa sägs ha övervägt att flytta Lödöse till Lindholmen, som fram till 1607 var kronans egendom. Det året skänkte Karl IX området till skeppsbyggmästare Cornelius Corneliusson. Hans glädje av Lindholmen avbröts plötsligt då danskarna, 1612, erövrade Elfsborg och Lindholmen och behöll sitt kap intill det att Elfsborgs lösen erlagts sju år senare. Då passade kronan på att

återta den kungliga gåvan för att, 1650, sälja den till den svenskholändske amiralen Mårten Thisen Ankarhjelms. Priset för Lindholmen var den gången 623 Riksdaler, 44 öre och 21 1/3 silfermynt.

På en karta från 1689 betecknas Slottsberget som ruinfäste. När borgen helt övergavs och försumrades vet man inte, men den kan ha förstörts senast i samband med danskarnas ockupation. 1789 återfick berget något av sin forna betydelse då det på kunglig befallning blev uppställningsplats för 16 svåra kanoner. Deras aktivitet blev dock aldrig av sådan art att de värdigats entré i historieskrivningen.

Den som idag beger sig till Slottsberget för att se de krenelerade borgmurarna får leta förgäves bland de fredligt civila trähusen. Ingenting finns bevarat ovan jord av det medeltida befästningsverket.

De lämningar som 1689 beskrevs som ruinfäste jämnades med marken då den nuvarande bebyggelsen uppfördes. Wilhelm Berg besökte platsen omkring 1875 och fann då, till sin stora besvikelse, att man utan att tillfråga någon myndighet börjat röja bort ruinerna.

Några år dessförinnan, på 1860-talet, hade museiintendent G. Brusewitz gjort detaljrika blyertsteckningar av fästet vilka till stor del blev vägledande vid de arkeologiska provgrävningar som under Harald Widéns ledning gjordes 1962-63.

Vid de grävningarna upptogs sju schakt. I fem av dessa fann man murrester av sådan beskaffenhet att de anses härröra från borgen. I ett schakt påträffades en rund, stensködd brunn som är samtida med övriga lämningar. Resultatet av undersökningen tyder på att "slottet" var en muromgärdad borg uppförd i sten.

MED OCH UTAN STADSPLAN

Slottsbergets nuvarande bebyggelse – särpräglad anakronistisk i den moderna stadsbilden, och därför oftast försedd med epitetet charmfull idyll – uppfördes i samband med utvecklingen av Lindholmens varv, och är också beroende av varvet alldenstund det äger huvudparten av berget.

Lindholmens Mekaniska Verkstad grundades 1845. Några år därefter blev det uppenbart att man måste bereda plats för bostäder åt den växande arbetarskaran. För det ändamålet utsågs Slottsberget där man røjde undan borgruinen och planerade för en gata i öst-västlig riktning omgiven av fyra rektangulära tomter som uppläts kostnadsfritt åt arbetarna.

Arbetarna fick själva, och på egen bekostnad, bygga sina hus. Timmer och annat byggnadsmaterial släpades upp på berget och på de utstakade tomterna uppfördes i första hand fyrfamiljshus i två våningar. Fyra arbetare byggde gemensamt huset varefter de disponerade var sin lägenhet om ett rum och kök.

Senare lämnade man "stadsplanen" och byggde fritt på berget och sluttningarna.

Den arkitektoniska utformningen växlade alltefter bygherrarnas kynne och ursprung. Varvets arbetare invandrade i huvudsak från skärgården och den omgivande landsbygden. Man tillämpade lätt modifierade byggnadssätt och –metoder som varit vanliga i ursprungsmiljön. Det är därför inte förvånande att bebyggelsen ger ett intryck av nyckfullhet med ”torp, villor och flerfamiljhus” sida vid sida.

Inom detta område, tämligen isolerat och med gemensam arbetsplats för männen, utvecklades ett socialt liv som kännetecknas av en stark känsla av gruppsamhörighet. Alla kände varandra och umgicks ogenerat och informellt, vilket skiljer Slottsbergets innevanare från stadsbor i övrigt.

Detta till trots var livet på Slottsberget inte den idyll man ofta föreställer sig. De omoderna bostäderna var svårskötta och blev också trångbodda då familjerna ofta hade många barn och lägenheterna bestod av ett eller två rum och kök. Detta senare förhållande innebar att det inte fanns plats för de barn som uppnått vuxen ålder och bildat familj.

Slottsberget fick på det sättet en utflyttning av unga människor, medan de äldre samt ogifta stannade kvar. Därigenom förlorades den generationsväxling som kunde ha inneburit förändringar i bebyggelsen och det sociala livet.

Samhället blev nu statiskt. De som stannade kvar vårdade sina hus och den etablerade livsstilen. En del förbättringar gjordes beträffande vägar, vatten och avlopp, men i stort bevarades miljön i ursprungligt skick. Och detta, att allt var sig likt, har säkert bidragit till den bild av stillhet och ro som sedan länge förknippas med Slottsberget.

På senare år har några hus rivits medan andra tillåtits att förfalla. Denna tendens till förintelse torde nu vara upphävd då berget återigen börjar befolkas av unga människor som i många fall rustar upp husen och håller dem vid liv.

FÅR BERGET LEVA?

Från 1940-talet och framåt har hotet om rivning och utplåning dragit snålt över Slottsberget. Även om hotet inte alltid varit av akut karaktär har det dock aldrig helt upphört att oroa.

Allvarligast är hotet från bergets ägare, Lindholmens varv, som i sin plan för expansion av varvsområdet räknar med en bortsprängning av Slottsberget.

Denna plan utarbetades på 40-talet men har inte fullföljts bl. a. beroende på den opposition bland myndigheter och allmänhet som förslaget om Slottsberget väckte.

I pressen tog man parti för dem som ville rädda Slottsberget. Man anförde bergets roll i

landets historia som ett argument för ett bevarande, men också dess särpräglade bebyggelse har ofta framhållits som vägande skäl för att berget inte skall få röras.

Sedermere har varvet diskuterat möjligheten att låta berget stå kvar men då som tomtmark för nya personalbostäder.

Detta hot mot Slottsberget gjordes riksbekant genom Evert Taubes upprop i pressen 1965. Han vädjade där inte bara till Göteborgarna utan till hela svenska folket att allt skulle göras för att rädda Slottsberget.

Om detta berg sprängs bort för snöd vinning så blir det en internationell skandal som kommer att brännmärka göteborgarna, framhöll Taube.

Då hade redan de berörda myndigheterna, riksantikvarieämbetet och den kommunala byggnadsnämnden gett tillstånd till att berget fick sprängas bort om så erfordrades.

Det senaste skedet i denna ovissa utveckling inleddes 1967 då varvet förklarade att man med tanke på att berget är så känsligt i stadsbilden beslutat att inte ta berget i anspråk för sin utbyggnadsplan. Men om detta löfte gäller även i framtiden ville inte varvet uttala sig om.

Viva il Monte!

Gunnar Strömqvist.

Bakgrund och beskrivning till idéskiss för Slottsberget.

- Slottsberget är ett bostadsområde som man inte bör låta förfalla. Det ligger i hjärtat av Göteborg både geografiskt och historiskt.
- Slottsbergets bostäder kom till under en tid från vilken bebyggelse inte har kunnat eller kanske inte kan bevaras på andra håll i staden (som Masthugget, Olivedal, Annedal, Landala och Haga enligt genomförda eller planerade ingrepp). Området illustrerar hur bostadsfrågan löstes för varvsarbetare på 1870-talet. Det som utmärker Slottsberget är de tillämpade byggnadstraditioner som fiskare och bönder förde med sig när de kom till Göteborg för att arbeta på varvet och fick bygga sina egna bostäder. Särskilt intressant är Slottsbergets läge som en oas i varvsmiljön. Berget är starkt avgränsat från sin omgivning och de höga klipporna ger en unik utsikt över inlopp och stad. Vilken användning vore bättre än bostäder?

Vi föreslår:

- Att det allmänna och de boendes starka intresse för Slottsberget tas tillvara.
- Att topografin med dess karakteristiska siluettverkan i hamnen bevaras.
- Att bebyggelsen inte tillåts förfalla utan att den bevaras.
- Att Slottsbergets nuvarande bebyggelse bevaras som bostadsområde, för att på bästa sätt göra berget till en levande del av Göteborg.
- Att miljön bevaras med en målsättning som innebär att de ingrepp som görs inte skall förändra möjligheterna att känna områdets särart och kulturhistoriska värde men ändå ge de boende goda bostäder.
- Att åtgärder uppmuntras och vidtas för att underhålla husen och förbättra dem genom översyn av taktäckning, isolering, målning och ytbeklädnad m. m..
- Att den nuvarande lägenhetsindelningen, som övervägande utgörs av ett rum och kök, bör bibehållas och att köken upprustas.
- Att alla de som bor i området skall få tillgång till vatten och avlopp inom lägenheterna och till tvätt, bad och bastu i en ny byggnad som alltså kompletterar den nuvarande bebyggelsen.
- Att en lokal byggs dit de boende och framförallt besökande kan ta vägen, t. ex. öl och kafeteria.

- Att färjetrafiken återupptas eller omlägges för den allmänna gångtrafiken och för att göra Slottsberget tillgängligt för alla.
- Att Göteborgs stad åtar sig att avtala med markägaren, Lindholmens varv, att den nuvarande bebyggelsen skall stå kvar och användas till bostäder.
- Att staden och varvet enas om det goda värdet i att bevara området så länge det är möjligt till glädje för Göteborgs invånare och besökare inför 350-årsjubileet och för framtiden.
- Att staden helst köper fastigheterna, eller åtminstone åtar sig att stödja den renovering och restaurering som är nödvändig.
- Att de som bor på Slottsberget själva, där det är möjligt, deltar i underhållet av husen med stöd av staden i form av råd och material, så att bostadskostnaderna för de boende inte tillåts avsevärt stiga över nuvarande nivå.
- Att en kommitté bildas för att sköta detta arbete, med representanter för de boende, stadens ekonomi, kulturhistoriska intressen, byggnadstekniker och arkitekter (en kommitté som senare kan utbyggas att behandla liknande frågor inom andra områden som bör bevaras för att så småningom inlemmas i stadens administration).
- Att lediga bostäder inom området utbjuds genom bostadsförmedlingen.
- Att de som söker bostad på Slottsberget nogga får reda på de särskilda förhållanden som råder där.
- Att föreningen ger den information som fordras efter förfrågan från bostadsförmedlingen.

Vad bör göras: Ordningsföljd av åtgärder.

Iståndsättning; att rädda från förfall: Reparationer av tak och konstruktioner, fukt- och värmeisolering, målning.

Upprustning: Vatten och avlopp, toilett, elektrisk värme. Det finns 22 hus med c:a 70 lägenheter som bör kunna utnyttjas.

Komplement: Tvätt, bad och bastu bör inrymmas i en ny byggnad. Närmsta buss är linje 31 med hållplats på Ceresgatan. Färjetrafiken är nedlagd. Parkeringsmöjligheter

bör kunna erhållas inom bostadsområdet norr om Slottsberget, i synnerhet om nybyggnad kommer till stånd där. Butiker finns även inom detta område. Ett museum kan inrättas i ett av husen.

Gångstråk och vägar: En grusväg finns, som slutar vid de lägst belägna husen. Den bör användas endast för framkörning till husen. Gångstigarna bör återställas, rensas upp och plattläggas på gyttjiga ställen. Några trätrappor bör förnyas.

Övriga utvändiga arbeten på berget: Det gäller mest städning och röjning av marken. Skrot och avfall bör forslas bort. Den lilla ängen bör slås och göras brukbar för alla att använda soliga dagar. De befintliga träden och buskarna bör vara kvar och hållas efter.

Hamnen: Här finns möjlighet att ordna tilläggsplatser för skutor och besökande båtar, när stranden rensats från skjul och bråte.

Öl och kafeteria: I anslutning till ett färjeläge för en återupprättad färjelinje är det lämpligt att lägga Slottsbergets kafé, som alltså kommer att ligga mitt i hamnen med fri utsikt över älven, mot staden och mot inloppet.

Tre möjligheter för utbyggnad:

1. Enbart Slottsberget.
2. Slottsberget och "fabriken" som är outnyttjad till stora delar och ligger alldeles norr om berget. "Fabriken" skulle även kunna tjäna gemensamma behov för hela området, med ungdomslokaler, samlingslokaler, butiker, verkstäder eller ateljéer, utöver dess nuvarande användning.
3. Slottsberget, "fabriken" och ett nytt bostadsområde på Lindholmen. Nybyggnad skulle innebära högre exploatering och större underlag för gemensamma anläggningar. Området skulle bli till en stor oas i hamnen och bland varven.

Göteborg i juli 1968.

**FÖRENINGEN SLOTTSSBERGET,
ARBETSGRUPPEN.**

Jonas Göransson, Crister Larsson, Hans Mårtensson, Charles Petrusson, Solveig Schulz, Lena Tegnér, Karin och Cege v Zeipel, textnings- och bildarbete Gunnel Johansson.